

There are no translations available.

▣ **«Чарівний світ Дніпровських плавнів»**
Лекція «Дніпровські плавні»

.

Укладач: Стрілецька Маргарита Вікторівна, програміст БІЦ «Слово»

.

.

План

Назва: «Дніпровські плавні».

Тема: «Чарівний світ Дніпровських плавнів».

Форма проведення: лекція.

Місце проведення: БІЦ «Слово».

Дата та час проведення:▣

Тривалість: 45 хв.

Цільова аудиторія: вік необмежений.

Організатори та відповідальний: БІЦ «Слово», Рудоманова О.Є. (методист БІЦ «Слово»).

Захід проводиться спільно з:

Основні цілі:

- ознайомлення з історією Нікопольщини;
- ознайомлення з флорою та фауною Дніпровських плавнів, показ ролі дніпровських плавнів у житті людей.

Морально-етичні цілі:

- виховання любові та дбайливого відношення до рідної природи;
- створення умов для розвитку інтересу до історії рідного краю.

Хід заходу

I. Вступ

II. Основна частина

- Рослинний світ плавнів.
- Тваринний світ плавнів.
- Люди та плавні.

III. Заключна частина

I. Вступ

Дніпровські плавні - неповторний, унікальний світ, який колись простягався від сучасного міста Запоріжжя і до самих Малих Гирл в Херсонській області ... Дніпровські плавні проіснували до 1956 року і були поховані під водами Каховського водосховища ось вже більше 50 років тому .. Зараз цей чудовий світ зберігся тільки в старих чорно-білих фотографіях, в пожовклих від часу записах натуралістів XIX - початку XX ст, і в серцях 70-80-річних старожилів, які до останніх днів свого життя будуть зберігати пам'ять про Старий Дніпро та Великий Луг. Цієї заповідної місцевості з численними річками, озерами та островами Ви вже не знайдете на жодній сучасній мапі. Велику кількість видів плавневих тварин і рослин Ви зустрінете сьогодні хіба що на сторінках Червоної книги України та в окремих, дивом збережених, куточках первозданної природи. Та й самих людей, які ще пам'ятають цю дивовижну красу, на жаль, з кожним роком стає все менше і менше.

Невже забуття, немов каламутні води рукотворного моря, зовсім скоро поглине саму пам'ять про Дніпровські плавні? Щоб запобігти цьому був розроблений ряд заходів під назвою «Чарівний світ Дніпровських плавнів», присвячений великому природному масиву. Були оброблені унікальні документи, які досі ніде не друкувалися. Вперше в історії Нікопольщини на основі архівних документів зроблені карти, на яких показані місця гніздування птахів та розповсюдження рослин і місця мешкання тварин, які зустрічалися в Дніпровських плавнях в XIX і початку XX століття. Також вперше були зняті відеоролики про плавневі рослини, які зустрічаються на Нікопольщині й зараз.

Сподіваємося, що наша розповідь про чарівний світ Дніпровських плавнів усім Вам сподобається і змусить зайвий раз замислитися над проблемами збереження природи - особливо тих її унікальних куточків, які сьогодні ще можна зберегти для наступних поколінь.

II Основна частина

Заплаву нижнього Дніпра від міста Запоріжжя до Малих Гирл Херсонської області до середини ХХ сторіччя займали Дніпровські плавні. Їх ділили на два обширні плавневі масиви – «Конські плавні» і «Базавлуцькі плавні». До складу останніх в ті часи входили й Нікопольські плавні. Географічне положення плавневих масивів: між 47°4' - 47°48' північної широти і 34°39' - 35°20' східної довготи. Утворення заплави вчені відносять до періоду останнього зледеніння (20-25 тисяч років тому), коли Чорне море було відокремлено басейном і рівень води в ньому був на 30-40 м нижчим від сучасного. В цей час річкою Дніпром і була вирита та велика угловина, яку займали плавні - глибиною більше 100 метрів, довжиною понад 100 кілометрів і шириною до 20-25 кілометрів. Складові гірські породи Дніпровських плавнів - алювіальні (річкові) відклади, що підстилися кристалічними давніми породами докембрію. Виходи на поверхню кристалічних порід спостерігалися біля Кам'янської переправи та в інших місцях.

Дніпровські плавні являли собою надмірно зволожену терасу долини річки. Під час повені заплава перетворювалася на суцільний водяний простір. Максимум рівня води припадав на кінець квітня і початок травня, мінімум - на вересень і жовтень. Розливаючись навесні, вода затоплювала великі території. З середини травня рівень води, як правило, починав поступово спадати. У зимові місяці великі та малі річки, озера і протоки замерзали, вкриваючись кригою.

Сучасні дослідження підтверджують думку про те, що природа Дніпровських плавнів формувалася протягом багатьох століть та не була незмінною. Вона не однаразово змінювалась під впливом зміни клімату та інших чинників.

Рослинний світ плавнів

У часи льодовикового періоду по берегах плавневих річок росли низькорослі різновиди верби і вологолюбні густі трави. Близько 15-12 тисяч років тому основу тутешньої рослинності складали листяні дерева і кущі. Пишна та різноманітна рослинність Дніпровських плавнів справила незабутнє враження на грецького історика та мандрівника Геродота, який відвідав Велику Скіфію у V ст. до н.е. В ті часи місцевий клімат був вологішим і прохолоднішим, що істотно відбилося і на рослинному складі Дніпровських плавнів. Значні площі займали діброви і масиви хвойних дерев, з трісок яких скіфські жінки виготовляли косметичні засоби для догляду за шкірою обличчя і тіла.

По берегах річок і на островах зустрічалося чимало берез, деревина яких служила важливим матеріалом для виготовлення знаменитих скіфських луків.

При сарматах та літописних слов'янах, печенігах і половцях, Війську Запорозькому і Катеринославській губернії Дніпровські плавні були густими лісовими масивами, насиченими болотяною рослинністю, лугами і перелісками. Місцями вони уривалися піщаними кучугурами та відкритими просторами білого піску. У XVII ст. військовий інженер Гийом Левассер де Боплан відмічав, що на вододілах зустрічалися ліси вишневих дерев, «Хоч і невеликі, але густі, завдовжки іноді з півмилі і 200-300 кроків завширшки». Стигли дикі вишні, за його словами були не менш смачними, ніж садові. У XVIII ст. автор книги «Історія про Козаків Запорозьких» князь Мишецький серед рослин Дніпровських плавнів відмічав дикий виноград, дику яблуню, дикий чай, шавлію, дуб, сосну, гордове і таволжане дерево. Історик Аполлінарій Скальковський (1808-1898 рр.) приводить великий список рослин Дніпровських плавнів. Серед них - дика яблуня, дика груша, хміль, дика вишня, декілька різновидів верб, осика, глід або бояришник дикий виноград («дрібний кислий»), осика, терен колючий. Серед трав, які росли по берегах річок, він виділяє пирій, полин, кропиву, лободу (лебеду), гірчицю, цикорій; серед квітів - волошки, ромашки, гвоздичку; серед ягід - полуницю, суницю.

У 1905-1907 рр. нікопольським натуралістом і дослідником Георгієм Шапошниковим на острові Орлова був зібраний гербарій плавневих рослин. Цінна інформація про рослинний світ Дніпровських плавнів першої половини ХХ ст. міститься у виданих в Дніпропетровську в 20-х-30-х роках альманахах. Так, Ілля Барабаш-Никифоров в «Нарисах Фауна Степової Наддніпрянщини» (Дніпропетровськ, 1928 р.) відмічав: «У наші часи плавні є величезними болотистими низинами, порослими невисоким лісом і місцями покритими майже непрохідною і непролазною гушавиною, кущами і очеретом». Михайло Акімов у виданні «Головні пам'ятки природи середньої Наддніпрянщини» (Дніпропетровськ, 1930 р.) вказував: «Залежно від рельєфу та гідрологічних умов знаходиться і рослинність. Тут є і лісові насадження з осики, верби, осокорів; широчезні ділянки кущів, лози, шелюги, лозняка, а також велика площа з трав'янистим покриттям - лугові і болотяні сінокоси і, нарешті, густі недоступні зарості очерету, лози і осоки».

2-23 серпня 1934 р. в Дніпровських плавнях (в околицях с. Покровського) працював геоботанічний загін Експедиції біологічного факультету Дніпропетровського державного університету, який, судячи з гербарних етикеток, досліджував рослинність по берегах боліт, річок Скарбної, Підпільної і Бакая, а також на піщаному масиві на ділянці берега річки Дніпро. За результатами роботи цієї експедиції в 1936-1940 рр. було видано

декілька публікацій, які містили детальні описи характерних плавневих рослин. Ці роботи, а також зібраний в 1934 р. гербарій представляють особливий інтерес для сучасних дослідників природи нашого краю. Серед зібраних зразків рослинності міститься 9 видів, які сьогодні або є рідкісними для Нікопольщини, або взагалі занесені в Червону Книгу України. Крім того, на гербарних етикетках збереглися місцеві народні назви багатьох рослин, які нині не вживаються ні в українській, ні в російській мовах. Наприклад, нехворощ (полин Маршала), битдерев (полин лікарський), драголюб (вовконіг європейський), ракові шийки (горець зміїний), оситняг (комишевик звичайний) та ін. Таким чином можна дізнатися, як називали рослини Дніпровських плавнів корінні мешканці Облaсті Війська Запорозького та Катеринославської губернії.

Протягом 1941 р. дослідженнями плавневої рослинності в околицях м. Нікополя займалися співробітники місцевого краєзнавчого музею Ішеєва і Кузьменко. Ними був зібраний гербарій рослин, які зустрічалися на острові Орлова, по берегах озера Шмальчихи, у басейнах річок Лапинки, Малої Кам'янки і Базавлука. В околицях Кам'янських кучугурів і Куклиного провалля (яру). Цікаво, що ця робота не припинилася навіть з початком Великої Вітчизняної війни, а останній гербарний лист був датований 5 серпня 1941 р. Всього через 12 днів до нашого міста увійшли німецько-фашистські загарбники.

Останніми роками, вже після затоплення Каховським водосховищем Дніпровських плавнів, вивченням рослинного складу вцілілих їх куточків займалася Євдокія Черник, яка в 1967-1978 рр. очолювала відділ природи Нікопольського краєзнавчого музею. Зібрана Євдокією Макарівною гербарна колекція налічує понад 110 листів, а багато оформлених нею вітрин досі прикрашають експозицію цього закладу.

Оснoву флористичного списку складали види широкого географічного ареалу (переважно голарктичного та євразійського), були представлені види всіх еколого-біологічних груп водяних рослин - повітряно-водяні (гелофіти), з плаваючими листями (гидатофіти) і занурені (гідрофіти). У річках та озерах мешкали представники 8 систематичних відділів водоростей: синьо-зелені, діатомові, евгленові, жовто-зелені, золотисті, криптофітові. Найбільш різноманітними по кількості видів були зелені водорості. Найбільш багаточисельною групою водоростей у Дніпрі та інших річках був фітопланктон, представлений мікроскопічними одноклітинними, ценобіальними, колоніальними організмами. До будівництва Каховського водосховища у водах Дніпра та інших річок містилося понад 570 видів водоростей планктонного типу.

Оснoвні масиви заростей вищої водяної рослинності були розташовані біля берегів

Дніпра та інших річок, великих озер. Протягом тривалого часу деякі озера, які утворилися після закінчення льодовикового періоду, заростали та поступово перетворювались на болота, у зв'язку з чим суттєво змінювалися як склад прибережних рослин, так і склад рослин, що розвивалися безпосередньо у їх водах. Дуже поширеними рослинами, які зустрічалися по берегах майже усіх болот, озер та невеликих річок були осоки - багаторічні трави. Для нашої місцевості найбільш характерними були осока рання та осока колхідська. Лінійні та вузькі листя відходили від вузлів, розташованих по усьому стеблу. Плоди осок, сховані у спеціальних мішечках, розносилися водою, чіплялися до пір'я плавневих птахів, які, перелітаючи з одного місця на інше, сприяли широкому розповсюдженню цих рослин. Біля водойм, на вологих місцях неподалік від доріг, зустрічався «водяний подорожник». На невеликому та товстому його кореневищі кожний рік з'являлися розетка листя і суцвіття. Поруч із «водяним подорожником» ріс його родич, стрілолист, що відрізнявся наявністю листя 3 видів - сидячих, або широких без черешків (під водою), на довгих черешках, кулястої форми (плаваючих на поверхні води), на довгих черешках, схожих на стріли (над водою). Плоди цієї рослини протягом кількох місяців плавали у воді, поки їх оболонка не руйнувалася. Після цього вони падали на дно і проростали.

Вологі місця (особливо на низинних ділянках), мілини, береги річок у Базавлуцьких та Конських плавнях заростали рогозою та очеретом. У таких місцевостях, а також по берегах болот, можна було зустріти їжачу голівку просту та їжачу голівку розгалуджену - рослини висотою від 30 до 150 см, з трьохгранними листями та дрібними квітками, зібраними у кулясті голівки. Квіти запилювалися за допомогою вітру. У прибережних заростях Дніпра, річки Лапинки були досить помітні біло-рожеві суцвіття сусака звичайного. Подекуди стебла цієї рослини сягали 1,5 м заввишки. Навесні по берегах плавневих річок жовтіли квіти мати-й-мачухи - відомої лікарської рослини, яку у нашій місцевості часто називали підбілом та кінським копитом (за формою прикореневого листя). З давніх часів місцеві жителі лікувалися за допомогою мати-й-мачухи від нежиті, лихоманки, сухоти, зубного болю, появи лупи, випадіння волосся, застуди та багатьох інших хвороб.

У Базавлуцьких та Конських плавнях були поширеними рослинами водяний горіх та водяна папороть - сальвінія плаваюча. Одне з місцевих озер влітку майже повністю заростало водяним горіхом, за що і дістало свою назву - Горіхове. Нині ці рослини стали дуже рідкисними. Їх занесено до Червоної книги України.

Водяний горіх плаваючий, рогульник (*Trapa natans*),

Сальвінія плаваюча (*Salvinia natans*)

Справжньою прикрасою плавневих водойм були латаття біле та латаття жовте або кубишка жовта. Перебуваючий на Нікопольщині влітку 1879 року натураліст із Санкт-Петербургу відмічав: «Окремі ділянки місцевих водойм настільки заростають лататтям, що через них у цю пору року навіть важко проїхати на човні. У багатьох куточках плавнів я бачив цю красиву рослину, з ніжно-білими великими квітами та завжди лежачими на воді листями, що своєю формою нагадували серце». Ще більш поширеним ніж латаття біле у нашій місцевості було латаття жовте, яке ще 50-60 років тому зустрічалося навіть неподалік від Лапинки і Новопавлівки (райони міста Нікополя). Плоди цих рослин були досить великими, до 10 см. У латаття білого вони ставали зрілими під водою, а у латаття жовтого - над водою. Стигле насіння плавало на воді, наче ікра жаб, а потім занурювалося на дно. Воно не втрачало здібності до проростання навіть у мерзлому мулі. Після будівництва Каховського водосховища латаття біле та латаття жовте досить швидко і майже скрізь... почали зникати. Нині зустріч з ними у віддаленому куточку нашого рукотворного моря виглядає справжньою сенсацією.

Найбільш поширеними рослинами плавневого лісу були верба біла, верба тритиченкова, верба гостролиста, тополя чорна (осокір) та в'яз гладенький. Верби, довгі гілки яких звисали низько над водою, утворювали цілі лісові масиви із дерев та непролазних чагарників, що тягнулися місцями на кілька десятків кілометрів. Дуже відомим та вшанованим деревом Дніпровських плавнів була верба гостролиста, яку місцеві мешканці називали шелігою або шелюгою.

Довідка

У народній медицині кора верби гостролистої, використовувалась як кровозупинний, протизапальний, в'язучий та глистогінний засіб. Відомо, що ще запорозькі козаки використовували кору цієї рослини для лікування ран та наривів, а у XIX столітті за її допомогою лікувалися від ревматизму, застуди та малярії. Ще до введення у практику хініна кора шеліги вважалась основним протималярійним засобом! До речі, місцеві рибалки під час епідемій використовували її кору для очищення води.

Природні умови Дніпровських плавнів сприяли поширенню чорної тополі або осокоря, який добре ріс по берегах річок та на низинних вологих місцях. Висота дерев сягала 18-40 метрів, їх широка крона ставала притулком для багатьох птахів. Потрапивши на вологий ґрунт, насіння тополі швидко проростало, іноді усього за одну добу! А за рік молодий пагін міг витягнутися до 60-70 см, і навіть до одного метра. У народній медицині бруньки тополі чорної використовували для лікування від ревматизму, геморою та випадіння волосся.

В'яз гладенький окремих лісів ніколи не утворював, але дуже часто це високе дерево можна було побачити по сусідству з вербами. Особливо вони виділялися на фоні інших плавневих дерев восени, коли на тонких звисаючих гілках з'являлося строкате листя. У цю пору року листочки в'яза могли зафарбовуватися у найрізноманітніші кольори - коричневі, темно-бордові, яскраво-рожеві, лимонно-жовті, жовто-малинові. В'язи, які росли у плавнях, витримували найлютіші зимові морози та найсильнішу літню спеку. Не були страшні їм і сильні вітри. Невибагливі в'язи добре росли на прирічкових пісках та гальці, на кам'янистих берегах річок.

Широко поширена була в Дніпровських плавнях вільха чорна. Особливо багато її було по берегах Лапинки, Підпільної, Шершавої, Цимбала, Малої Кам'янки та інших річок в районі островів Британа, Вирвана і Сулими. Вони також зустрічалася в усіх заболочених місцях, біля багатьох струмків і джерел, по балках та ярах. У Кінських плавнях росло чимало осик. Окремі невеликі ділянки (в основному на Лівобережжі) займали масиви дуба звичайного. Серед прибережних кустарників найчастіше зустрічалися бузина чорна, калина звичайна, глід український (глод). По схилах балок і ярів, по сухих берегах річок росли бузина трав'яниста і слива колюча (терен). У багатьох місцях колючі кущі тернини

утворювали справжні непрохідні зарості.

Типовими трав'янистими рослинами Дніпровських плавнів були горець перцевий, горець геморойний, полин звичайний (чорнобильник), цикорій дикий, деревій звичайний, чебрець повзучий, череда трьохроздільна, ромашка безязичкова (дисковидна), пирій повзучий, мильнянка лікарська, митник болотяний, буркун жовтий, пижмо звичайне, перстач прямостоячий, перстач гусячий, коров'як скіпетровидний, звіробій звичайний, дивосил високий, хміль звичайний, кровохлібка лікарська.

Після затоплення Дніпровських плавнів на величезній території Нижнього Придніпров'я значно змінився видовий склад місцевої рослинності. Зникли цілі групи вологолюбних рослин, які раніше добре росли в умовах специфічного плавневого мікроклімату.

Тваринний світ плавнів

На межі верхнього плейстоцену і олігоценоу в долинах плавневих річок мешкали тварини так званого «мамонтового комплексу» - шерстистий носоріг, великорогий або велетенський олень (мегалоцерос), первісний зубр короткорогий, первісний зубр довгорогий. Гілки листяних дерев і особливо соковиті трави заливних лугов служили улюбленою їжею гігантів льодовикової епохи. Серед хижаків, які мешкали в Дніпровських плавнях, було багато добре знайомих нині видів - вовк, песець, борсук, росомаха. Зустрічалися серед них і дуже екзотичні для сучасного Нижнього Придніпров'я види - печерний лев, бурий ведмідь. Звичайними мешканцями тутешніх місць були лосі та північні олені. Біля водопоїв у річкових мілководдях паслися стада диких коней (тарпанів). По берегах річок селилися видри, бобрі, гніздилися лебеді-шипуні, баклани, чаплі, огарі, а також безліч інших коловодних і водоплавних птахів. У водній гладині плескалося безліч риб, серед яких особливе місце займали осетрові, - білуга, осетер, стерлядь.

Близько 13-12 тисяч років тому почався процес розпаду «мамонтового комплексу»: одні тварини вимирали, інші відкочували в північні області, треті відійшли на південь

(сайгаки). Ймовірно, деякі види надовго затрималися. Наприклад, велетенський олень, на думку ряду дослідників, цілком міг дожити в деяких віддалених куточках як мінімум до початку бронзового віку. Час зникнення печерного лева часто відносять ще далі - аж до XIV-XV ст. У 1594 р. послові австрійського імператора Еріху Лясоті під час повернення з Базавлукської Січі вдалося зустріти ведмедя (між річками Самоткань і Домоткань). У XVII ст. Боплан своїми очима бачив в Дніпровських плавнях «диких кабанів, великих неймовірно, диких коней, які жили табунами по 50-60 голів». Інженер-поручик царської армії князь Мишецький, який в 1736-1740 рр. займався будівництвом Новосіченського ретраншементу і жив в Новій Січі (на території сучасного с. Покровського), надає великий список тварин, риб і птахів, які мешкали в Кінських і Базавлукських плавнях. По берегах Дніпра і на островах, згідно з його описом, водилися олені, лисиці, вовки, зайці, борсуки, дикі кози, дикі кішки, дикі кабани, дикі коні. У Чорному лісі на очаківському боці зустрічалися ведмеді та лосі, в Дніпровських плавнях гніздилися дикі гуси, лебеді, дикі качки, колпиці, дрозди, журавлі, баби (пелікани кучеряві), лелеки, тетерваки, водяні курочки, деркачі, дикі голуби, орли, яструби, стрепети, чайки. Серед риб, яких запорожці ловили в річках і по лиманах, князь Мишецький називає наступні види: осетер, севрюга, стерлядь, білуга, сом, сазан, минь, щука, карась, окунь, судак, плітка, тараня, лящ.

Натураліст із Санкт-Петербургу Ігнатій Ляпунов, який відвідав наш край у 1879 р., приводить чимало властивих тільки для тутешніх місць назв птахів і звірів. Наприклад, каркуша, гаркуша (баклан), баба-птиця (пелікан кучерявий), коров'ячий пастушок (одуд), видниха (видра), дика коза (косуля). Збирач народного фольклору Яків Новицький в 1887 р. записав цікаву розповідь 88-річного Микити Джигиря (прямого нащадка запорозького козака) про природу Дніпровських плавнів. Наведу лише короткий уривок з нього: «Ще були говорять, дикі коні і дикі свині, але мені їх не доводилося бачити: це було ще при запорожцях. Були ще борсуки, виднихи (видри). Видниха невелика, як шашча (дрібний собака), жила у воді, а іноді й вилазила на берег. Були бобри - і ті скоти (нори) робили собі у воді. Бобрів я бачив за своє життя чимало: усе, бувало, тягнуть хмиз у воду. Дикі кози (косулі) і тепер є в плавнях, але мало, а була їх сила (багато)! Вони любили пастися там, де мочар (мокрі місця на болотах, вкриті соковитою травою) і дикий хрін. Дикі кози і тепер є в плавнях, але мало, а була їх сила (дуже багато)! Дика коза відгукується непряжно, тільки «ме-е!» А цап теж коротко: «Хав-хав-хав!» З диких птахів було багато голубів: водилося по лісах, по скелях. Водилися ще огарі, тетереви (тетерваки), баклани, тепер, тетерваків немає і в помині, замандрували (кудись зникли), а баклани і досі є, але рідко, і те більше по порогах. Вони чорні, сідають (селяться) серед Дніпра, де мало людей. Колись було багато деркачів, тепер і тим місця не стало. Не густо тепер і качок стало за вражими стрільцями».

Наприкінці XIX - на початку XX ст. відомостями про флору і фауну Дніпровських плавнів цікавився відомий дослідник історії запорозького козацтва Дмитро Яворницький. В ті

роки їм була записана розповідь 116-річного діда Розсолоди, який народився в 1772 р., був сином запорозького козака і добре пам'ятав природу плавневих лісів. Ось лише декілька невеликих уривків з його розповіді: «Вовки, лисиці, борсуки, дикі кози, чокалки, виднихи, так один за іншим і біжать, так і пластують по степу. Вовків така сила була, що їх кийками били, а з їх шкур чоботи носили і шкірянки робили. Були дикі коні; цілими табунами ходили; по три-чотири так і ходять. А що вже птахів було так, Боже великий, качок, лебедів, дрохов, хохітви, диких гусей, диких голубів, лелек, журавлів, тетерваків, перепелів - так, хо-хо-хо! Стрепетів силками ловили, дрохов волоком тягли, тетерваків, як настане ожеледиця, дрюками били. І що за сила того птаха була!» Серед головних видів місцевих риб старожил називає чечуру, пістрягу, коропів, осетрів, згадуючи що зазвичай їх витягали стільки, що на увесь курінь ставало (вистачало).

Чудові спогади про природу Дніпровських плавнів залишив відомий письменник-натураліст Андріан Кащенко (1858-1922 рр.). У своєму нарисі «Великий Луг» він відмічав: «Вовків і лисиць в мої часи було чимало, зайців же - велика сила. Мені розповідали тутешні люди, що в повені зайці рятувалися на високих місцях і збивались в таку масу, що можна було руками кидати в човни. Про диких кіз я чув від стрільців, нібито вони в 1880-1888 роках ще водилися в плавнях, але сам я їх не бачив, бо і не шукав: я не був мисливцем і хоч носив з собою по Великому Лугу рушницю, то тільки виключно проти вовків». А ось якими запам'яталися Дніпровські плавні початку ХХ століття нікопольцю Павлу Коппу: «Тишу порушували лише іноді скрекіт сороки, яка розносить по плавнях пташині новини, заклик одуда, та шелест листя під крилом вітерцю, що налітав. Любив я, сидячи на пеньку, слухати ці звуки та милуватися флотом легкокрилих метеликів і бабок. Тут для нарядів метеликів природа своїх фарб не пошкодувала. Одні крутилися, як виряджені в червоне циганки, інші - ніжно-білі, як одягнені в газ і мережива балерини, треті - зелені, четверті - яскраво-блакитного кольору, що змагався з блакиттю неаполітанської затоки. Немов повітряні феї цілими днями легко і витончено кружляли тут метелики над травою і квітами».

У 1930 році Михайло Акімов у виданні «Головні пам'ятки природи середньої Наддніпрянщини» підкреслював найважливішу роль Дніпровських плавнів для виведення і перельотів багатьох птахів Східної Європи: «Маючи такі специфічні умови, які дуже сприяють вимогам водних і болотяних птахів, плавні, незлічена кількість їх, притягають упродовж більшої частини року. Коли до цього додати що, як відомо, Дніпро є одним з головних перелітних шляхів птахів Східної Європи, то зрозуміло стане, чому Великий Луг з прадавніх часів славиться як місце розмноження і перебування під час перельоту маси різноманітних птахів. Ще і зараз, під час загального катастрофічного зменшення дичини, випадок, коли один мисливець за день полювання добуває біля півсотні качок, тут звичайне явище».

Коли в 1930 р. в Нікопольському краєзнавчому музеї був створений відділ

природознавства, його очолив Микола Цегер - місцевий дослідник-ентузіаст, який присвятив своє життя вивченню тваринного світу Дніпровських плавнів. Він народився в грудні 1881 р. в сім'ї німецького колоніста, після закінчення Катеринославського університету і отримання диплому біолога повернувся в рідні місця, де відразу з головою занурився в просвітницьку діяльність. У ці роки Миколою Карловичем спільно з Дмитром Яворницьким були організовані чотири науково-дослідні експедиції по Дніпровських плавнях та історичних місцях Нікопольщини. Будучи чудовим мисливцем і таксидермістом, Микола Цегер створив багату колекцію чучел плавневих птахів і звірів. Завдяки ній мешканці величезного промислового регіону і сьогодні мають можливість отримати наочне уявлення про минулу природну різноманітність тутешніх місць.

У роки фашистської окупації завдяки самовідданим зусиллям Цегера вдалося зберегти від вивезення в гітлерівську Німеччину багато цінних музейних експонатів. Після звільнення Нікополя радянськими військами в лютому 1944 р. Микола Карлович знову очолив відділ природи, продовжуючи вивчати тваринний світ плавневих масивів і поповнювати експозицію музею. У 1958 р. після важкої хвороби йому довелося залишити справу усього свого життя. На той час води рукотворного Каховського моря вже навіки поховали у своїй товщі чарівний світ Дніпровських плавнів.

До речі, дочка Миколи Цегера - Світлана Тарасенко (1929-1997 рр.) теж стала біологом, кандидатом біологічних наук. Вона очолювала лабораторію біологічного моніторингу НДІ біології Дніпропетровського державного університету, займалася проблемами збереження вцілілих куточків Дніпровських плавнів та їх тваринного світу. Вона була одним з ініціаторів створення Дніпровсько-Орільського природного заповідника.

Різноманітним та неповторним був тваринний світ Дніпровських плавнів в останні роки їх існування. У стоячих водоймах, іноді навіть у калюжах зустрічалися п'явка псевдокінська велика (довжина тіла до 15 см) та п'явка псевдокінська мала (4-6 см). Вони живилися молюсками, личинками комах, пуголовками та маленькими рибками. Для людини та великих тварин ці п'явки загрози не становили, бо були не в змозі прокусити їх товсту шкіру. На відміну від них п'явку риб'ячу можна було побачити і у великих плавневих озерах, і навіть у річках. Тряплялося, що рибалки знаходили на тілі однієї риби кілька десятків таких п'явок, а більше усього від них страждали коропи.

1. П`явка псевдокінська мала (*Herpobdella octoculata*),

2. П`явка рыб`яча (*Piscicola giometra*),

3. П`явка псевдовелика (*Haemopis sanguisuda*)

У плавневих водоймах мешкало до 12 видів молюсків, найбільш поширеними серед яких були: ставковик звичайний, ставковик вушкуватий, ставковик малий, котушка рогова, беззубка та перлівниця. Біля Лисої гори на Новопавлівці (район м. Нікополя) вилувлювали найбільших звичайних ставковиків, висота раковини яких становила 65-68 мм. У Базавлуцьких плавнях було дуже багато беззубок та перлівниць, яких місцеві жителі іноді використовували у їжу. Ставковики вушкуваті мешкали в усіх стоячих водоймах.

Найбільш дивовижним представником класу павукоподібних, які зустрічалися у Дніпровських плавнях був, безперечно, павук-сріблянка. Від інших павуків він відрізнявся тим, що оселявся не на землі, серед травинок та чагарників, а у воді. Там, серед водяних рослин, і будував своє житло, схоже на дзвін. Дихав у ньому павук повітрям, принесеним з поверхні. Для цього він висовував зовні, над поверхнею води, черевце, а потім повз з захопленням повітрям униз, до дзвону. У воді повітря навколо черевця здавалося схожим на сріблястий міхур. Звідси і походила назва цієї істоти - павук-сріблянка. Потім господар дзвону сідав біля входу та чекав на здобич. Зиму павук проводив або у спеціально побудованому коконі, або у порожній раковині червоного молюска (найчастіше ставковика або бітінії).

Над гладдю плавневих водойм у теплі сонячні дні літало безліч бабок. Серед них були і тендітні красуні (красуня-діва), яких здалеку можна було прийняти за метеликів, і маленькі лютки (лютка-наречена), і добре помітні завдяки жовтому або зеленкувато-жовтому забарвленню голови та грудей дідки (дідок звичайний, дідок жовтоногий), і великі коромисла (коромисло зелене, коромисло синє, коромисло велике). Справжні бабки були представлені бабкою чотириплямистою, бабкою болотяною та бабкою жовтою.

По поверхні води ковзали водомірки, а серед водяної рослинності ховалися водяні скорпіони та ренатри. Тихими літніми вечорами, у сутінках, на воді ставків, озер, річкових затонів лунали короткі булькаючі звуки. Це поверталися до своєї рідної стихії жуки-плавунці - справжні хижаки-ненажери. Дрібні плавунці нападали на великих водяних членистоногих, а великі жуки живилися молюсками, пуголовками, дрібними жабенятами, мальками і навіть дорослими рибками. Безжальними хижаками були і личинки жуків-плавунців.

У 30-х - 40-х роках ХХ століття у Базавлуцьких плавнях (у Дніпрі та його притоках) неодноразово спостерігали та виловлювали міногу українську. Навесні 1951 року її спостерігали неподалік від місця впадіння річки Лапинки у Дніпро. В кінці квітня 1954 року відразу кілька десятків цих істот місцеві рибалки спостерігали на незамулених ділянках Старого Дніпра.

Серед риб, які мешкали у місцевих річках та озерах було чимало цінних промислових видів. Це, насамперед, чехоня, сазан, судак, в'язь, головень, плітка, жерех, лящ, минь, карась. У Дніпрі також траплялися стерлядь та інші осетрові. «Звичайною нікопольською рибою» вважався берш або секрет. Відомий іхтіолог ХІХ століття Леонід Сабанєєв у праці «Риби Росії» писав: «В Черноморском бассейне он встречается почти исключительно в Днепре, но по-видимому, не поднимается здесь выше Кременчуга: по крайней мере, выше Кременчуга берш или секрет, вовсе не известен днепровским рыбакам, да и здесь его часто смешивают с молодыми судаками; под Екатеринославом, напротив он уже не составляет редкости, и всякий рыбак умеет отличить его от судака, а под Никоподем он принадлежит к числу обыкновенных рыб».

Минь

(*Lota lota*)

Стерлядь

(*Acipenser puthenus*)□□

В'юн

(Misgurnus fossilis)

Дуже відомою у нашій місцевості рибою був також в'юн - його ловили у річках сорочками, а іноді навіть і голими руками. Найбільшими серед усіх риб були сом та щука. Якщо вірити записам деяких натуралістів (Кесслера та інших), ще в ХІХ столітті у Дніпрі виловлювали сомів довжиною понад 4 м та вагою 288 кг. Що стосується щук, то у ХХ столітті щуки понад 1,5 м не були рідкісними. У 1910 році одразу двох таких щук впіймали біля Нікополя (151 см та 155 см).

Серед бичків у Дніпрі та інших місцевих річках найбільш поширеними були бичок-кругляк та бичок-бабка.

Світ земноводних був представлений тритоном гребінчастим, кумкою, ропухою зеленою, ропухою сірою, квакшею, жабою озерною та жабою ставковою. Жаба гостроморда зустрічалася спорадично, найчастіше у Конських плавнях. В період розмноження забарвлення самців цієї жаби ставало яскраво-блакитним, з перламутровим блиском.

Серед плазунів найбільш поширеними були черепаха болотяна та вуж звичайний. У Базавлуцьких та Конських плавнях їх можна було зустріти майже скрізь – у стоячих або слабопроточних водоймах, болотах, ставках, великих та маленьких озерах, річкових затоках, на вологих місцях серед плавневої рослинності тощо. У Базавлуцьких плавнях, на болотах та по берегах плавневих озер зрідка оселялась маленька (довжина тулуба 7-7,5 см) живородяща ящірка. Вона добре плавала і пірнала, а для схованок використовувала неглибокі нори, які рила сама. Наприкінці липня самка народжувала 5-6 (зрідка до 10) малят, або несла яйця, з яких відразу вилуплювалися малята.

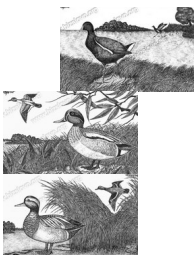
До будівництва Каховського водосховища у Дніпровських плавнях зустрічалось 180 видів

птахів. Звичайними болотяними птахами були бугай та бугайчик, які вели нічний спосіб життя та будували гнізда в очеретах, рідше серед кущів. У плавнях річок мешкали чапля сіра, чапля руда, чапля жовта та мала біла чапля. Нерідко разом з іншими чаплями оселялися кваки.

За згадками натураліста та письменника Андріана Кашенка (1858-1922 рр.): «Баклани та морські чайки водилися й на Дніпрі, й по лиманах». Найбільш розповсюдженими у нашій місцевості були мартини звичайні, які гніздилися цілими колоніями на багаточисельних дніпровських островах.

В середині 30-х років ХХ століття у долині річки Базавлук були відмічені випадки гніздування коровайки. Високо на деревах у глухих, малолюдних місцях Конських плавнів мостили свої гнізда лелеки чорні. На відміну від них лелеки білі, які мостили гнізда у вигляді хмизу, часто оселялися в селах і навіть в містах, біля людських осель. Гніздо норця великого (пірнікози) являло собою справжній витвір архітектурного мистецтва. Його птах влаштовував на воді, у вигляді невеликого плоту, прив'язаного кількома стеблами рогози, очерету або осоки. Траплялося, що житло норця відривалось від водяних рослин та дрейфувало по воді.

Гніздо водяної курочки було завжди розташовано так, що дістатися до нього можна було тільки по воді. При його спорудженні птахи завжди дотримувалися обраного будівельного матеріалу - будували його тільки з листя рогози або виключно з листя очерету. А до гнізда лиски завжди вели справжні сходні, утворені стеблами прикріплених до нього рослин, які спускалися до води.

Водяна курочка

(Gallinula chloropus)

Чирок-свистунок

(Anas crecca)

Чирок-тріскунок

(Anas querquedula)

У Конських та Базавлуцьких плавнях зустрічались чирок-свистунок, чирок-тріскунок, свищ, широконосіска, червоноголова чернь, крижень, нерозень та інші качки. Кулики-сороки свої гнізда завжди влаштовували на піщаних косах, серед гальки та піску, іноді прикрашаючи їх уламками раковин, маленькими кварцевими камінчиками. Під час перельотів у плавнях зустрічалися чисельні зграї турухтанів.

Крім цих куликів у Дніпровських плавнях селилися чибіс, бекас, травник, перевізник. Коли орлан-білохвіст пролітав над плавневими лісами, то під час його польоту були добре помітні великі, широкі, розчепірені на кінцях крила та невеликий, загострений білий хвіст. Найчастіше цей могутній птах гніздився у Казених плавнях, не дуже далеко від води. У високих глинястих скелях викопували свої гнізда ластівки берегові. Бджолоїдки, родичі зимородків, також гніздилися в норах, які самі викопували у глинистих урвищах, розташованих неподалік від води.

Неподалік від цих місць полював за рибою, кидаючись у воду, інший хижак, скопа. Великої шкоди водянним завдавав дуже люблячий порослі очеретом або осокою водойми лунь болотяний, а шуліку чорного часто можна було зустріти біля людських осель. Прямо на землі, серед болота, влаштувала своє гніздо сова болотяна, яка рідко сідала на дерева. На високих дніпровських кручах, на землі гніздився пугач, відкладаючи яйця серед коріння вивернутого дерева, під колодою, у глинястій ніші. Серед верб, гілки яких низько нависали над водою, будував гніздо-рукавичку ремез, а зимородок (рибалочка) вистилав своє житло, яке викопував сам в береговій кручі або яру, кістками риб. Часто подібні гнізда мостили на очеретинах над водою очеретянка велика та очеретянка ставкова. По сусідству із ними нерідко гніздився цвіркун річковий.

У просторих плавневих лісах, які склалися з верби, в'яза, тополі, вільхи селилися великий строкатий дятел, сивий дятел, крутиголовка, синиця велика, мухоловка сіра, одуд.

Принаймні до початку XX століття у Дніпровських плавнях зустрічалися зубри. Відомий зоолог Кіріков С.В. відмічає: «По всьому басейну Дона и Днепра тоже водились зубры. На юге доходили они до берегов Азовского и Черного морей». Ще в середині XIX століття у посушливі літні періоди біля водопоїв на Конці та інших річках спостерігали стада диких коней (тарпанів). Голова Дніпровської повітової управи Колчанов А.М. писав: «Тарпаны были очень осторожны, легки и быстры на бегу. Стадом тарпанов всегда заправлял самец, он охранял стадо во время пастьбы, всегда находясь на каком-нибудь кургане, вообще на возвышенной местности, тогда как стадо паслось в долине. Самец давал стаду знать об опасности и сам уходил последним. Он же гнал свое стадо к водопою, предварительно осмотревши место водопоя, нет ли опасности, для чего удалялся от стада нередко на версту и болем». У другій половині XIX століття в нашій місцевості були знищені останні стада вільних тарпанів. Ряд історичних документів засвідчує випадки поселення у Дніпровських плавнях (особливо у глухих та найвіддаленіших їх куточках) бобрів. Вірогідніше за все, зникнення цих тварин у нашій місцевості припадає на 30-ті роки XIX століття. Якщо у XVIII та XIX століттях видра була досить поширеною як у Конських, так і в Базавлуцьких плавнях, то вже на початку XX століття популяція цих звірів стала поступово скорочуватися.

Нажаль, світ плавневих ссавців опинився найбільш вразливим та беззахисним перед

ходою людської цивілізації, зазнавши перших, досить вагомих втрат ще у ХІХ столітті. До будівництва Каховського водосховища типовими ссавцями Дніпровських плавнів були: миша маленька, нічниця водяна, їжак, заєць-русак, кабан дикий, косуля, ласка, горност

Косуля

(*Capreolus capreolus*)□

Заєць-русак□ □

(*Lepus europaeus*)

Кабан дикий

(*Sus scrofa*)

А також звичайними жителями Дніпровських плавнів були: куниця кам'яна, тхір чорний, борсук, лисиця звичайна.

Траплялися у Дніпровських плавнях і вовки, але найчастіше, особливо у холодні зимові місяці, до нашої місцевості заходили вовки, які мешкали у більш північних районах. На вологих місцях, по берегах річок зустрічалися: видра, полівка водяна, бурозубка водяна, кутора водяна та кутора мала.

У 1953 році у Базавлуцьких плавнях були відмічені випадки поселення вовчка сірого, а у 1955 році неподалік від села Покровського мешкало кілька представників іншого виду вовків - вовчка лісового. Востаннє цих маленьких, дещо схожих на білочку тварин, у нашій місцевості зустрічали в середині 70-років ХХ століття, вже після будівництва Каховського водосховища.

Створення на великій території, яку раніше займали Дніпровські плавні, Каховського водосховища - величезної штучної водойми, площею 215,5 тис. га і протяжністю 242 км, істотно змінило тваринний світ тутешніх місць. У наслідок його слабкої проточності зникли реофільні (ті, що живуть в проточній воді) і прохідні види риб. Ряд видів (підуст, рибець, стерлядь, минь) нині представлені лише одиничними екземплярами і знаходяться на межі повного зникнення. Істотно скоротився видовий склад земноводних і рептилій. Повністю зникли або стали дуже рідкісними багато видів коловодних і водоплавних птахів, а також хижаків. Найбільший збиток понесли пернаті, які гніздилися на дніпровських островах, поблизу плавневих озер і боліт, на заливних лугах. На зникнення кількості хижих видів значною мірою вплинули вирубування і затоплення плавневих лісистих масивів. Вже через 10-15 років після будівництва Каховського водосховища зникли лелека чорний, скопа, каравайка, сіра і руда чаплі, стали дуже рідкісними пугач, сова болотяна, чомга, кулик-сорока, чайка, лелека біла, нелозень, червоноголовий нирок, чирок-свистун, широконосіска, орлан-білохвіст та багато інших птахів. Зникнення природного середовища існування негативно позначилося і на видовому складі ссавців. Затоплення плавневих лісів, луків, долин і невеликих річок привело до зникнення горностая, кішки лісової, борсука і ще значної кількості інших типових мешканців Дніпровських плавнів.

Люди та плавні

З давніх часів життя людини було тісно пов'язане з Дніпровськими плавнями. На місцях стоянок первісних людей, мешкавших у часи неоліту, археологами були знайдені кам'яні рибальські гачки та уламки гарпунів, що беззаперечно свідчить про поширення у наших краях рибальства ще в ті далекі часи. У ХІХ та на початку ХХ століття виловлена у

місцевих річках риба постачалася до Києва, Москви та Санкт-Петербургу. У посушливі голодні роки рослинність Дніпровських плавнів рятувала багатьох людей від неминучої загибелі. З кореневищ сусака звичайного робили муку та пекли хліб. Кореневища нарізали шматками, сушили, мололи і отримували напій (своєрідний замітник кави). У деяких місцях кореневища цієї рослини смажили, як картоплю. Отримували муку та пекли хліб також з кореневищ очерета звичайного. Водяні горіхи варили у солоній воді, або запікали їх на вогні. У їжу також використовували кореневища латаття жовтого. На мілинах їх діставали руками, а на більш глибоких місцях - за допомогою багрів з човнів. Зібрані кореневища очищували, промивали у воді та нарізали на шматки. Для прискорення сушки їх нанизували на шпагат і розвішували на чистому повітрі у затінку. Дніпровські плавні не раз рятували місцеве населення не тільки від голоду, але й від іноземних загарбників.... Після окупації гітлерівцями Нікопольщини (17 серпня 1941 року) у Дніпровських плавнях діяли партизанські загони, які очолювали Куцевол П.М., Клочко М.К., Ступак В.Г., Рижиков Ф.Т., Резніченко А.Г. На островах були створені партизанські бази, у віддалених кутках плавнів переховували поранених бійців Червоної армії та зброю. 9 жовтня 1941 року народні месники здійснили сміливий напад на гітлерівців. Фашисти втратили 123 солдати вбитими, багато гвинтівок, 5 ручних кулеметів, 14 автоматів, 2 вогнемети, 2 міномети, 19 пістолетів, велику кількість патронів та інших боєприпасів. У другій половині листопада 1941 року загарбники були змушені кинути проти діючих у Дніпровських плавнях партизанів цілу дивізію «СС», але окремі групи продовжували чинити опір до кінця лютого 1942 року. Частині народних месників вдалося відійти на північний схід та влитися у партизанські з'єднання в Брянських лісах. У 1943 році діяльність партизанського загону, який базувався у Дніпровських плавнях біля сіл Грушівки і Кута (нині - село Ленінське, Апостолівського району) було поновлено. А у лютому 1944 року під час запеклих боїв на Нікопольському плацдармі, Дніпровські плавні стали справжньою пасткою для гітлерівців. Приводжу цитату з статті лейтенанта 4-го Українського фронту Толкунова: «Наши гвардейцы загнали часть гитлеровцев в топкие, непроходимые плавни и там, окруженные со всех сторон, они находили свою гибель». («Разгром никопольской группировки», газета «Правда», среда 9 февраля 1944 г., № 34 (9 491).

До будівництва Каховського водосховища багато нікопольців та мешкаців навколишніх сіл мали у Дніпровських плавнях городи. На родючих плавневих ґрунтах вони вирощували гарні врожаї помідорів, огірків та інших овочевих культур. У плавнях знаходились дослідницькі ділянки, на яких місцеві мічурінці проводили експерименти по виведенню нових сортів та акліматизації більш південних культур у наших широтах. Славилися Дніпровські плавні і своїми пасовищами, на яких місцеві жителі з весни до середини осені випасали велику рогату худобу. Дніпровські плавні були найулюбленішим місцем відпочинку нікопольців: риболовля, катання на човнах, купання, загорання, зустрічі закоханих.

Відпочинок у плавнях. Фото з архіву НКМ

В липні 1955 року нижня течія Дніпра вище острова Козацького (Бериславський район, Херсонська область) була перекрита греблею Каховської гідроелектростанції. В результаті створення підпори водою була заповнена заплава річки Дніпра від греблі Каховської ГЕС до міста Запоріжжя, довжиною біля 250 кілометрів - виникло Каховське водосховище.

В наслідок будівництва Каховського водосховища більшість Дніпровських плавнів було

затоплено, змінилися клімат та природа регіону. Назавжди зникло багато Дніпровських островів, озер та дрібних річок. Щезли або стали дуже рідкісними десятки видів рослин та тварин. Тільки кількість птахів у деяких місцевостях за 20-30 років, після будівництва Каховського водосховища, скоротилася більш ніж вдвічі.

У наш час, від колись просторих масивів Дніпровських плавнів, збереглись лише окремі, невеликі за площею «острівки». Це, насамперед, Томаківські та Марганецькі плавні (на півдні від сучасного м. Марганця), невеликі ділянки плавневої рослинності на околиці міста Нікополь (Новопавлівка, район зони відпочинку) та біля села Червоногригорівка. Чимало типових плавневих рослин та тварин зберігається до останнього часу у долині річки Базавлук. На нижньому Дніпрі деякі плавневі масиви досі зберігаються на лівій та правій стороні. Ці залишки Дніпровських плавнів потребують державної охорони.

Невеликий куточок Дніпровських плавнів зберігається до останнього часу і на території сучасного м. Нікополя. Він теж потребує охорони. У майбутньому, можливо, він стане частиною туристичного веломаршруту.

Довідка

Географія Дніпровських плавнів і Великого Лугу

Основні ріки (72): Дніпро, Чортотлик, Базавлук (Базавлуг, Бузулук), Солона, Конка (Кінська), Підпільна, Скарбна, Лапинка, Бакай (Бокай), Піскувата, Павлюк, Нижня Скарбна, Жеребець, Бугай, Джуган, Ревун, Цимбал, Перевал, Прогній, Квашня, Чичиклія, Бистрик, Пономарь, Шарай, Велика Скажена, Мала Скажена, Цаврина, Гнила, Ткачева, Грузька, Сисина (Сисиня), Каканя, Похла, Шершава, Кам'янська Кінська, Знам'янська Кінська, Круглик, Янчокрак, Карачокрак, Скарбна-Колотівська, Томаківка, Кам'янка, Білозерка, Рогачик, Лопатиха, Мала Кам'янка, Заманіха, Витіха, Бубоніха, Велика Прорізна, Мала Прорізна, Левеніха, Гаманцовка, Свята, Московка, Халуювата, Суха Масковка, Кобильна, Темна, Нетригуз, Темні Води, Нижня Хортиця, Мокра Московка, Мірошник, Жбурик, Кушугум, Лопушка (Лопуховата), Гайчур, Терса, Вовча.

Основні озера (90): Біле, Святе, Горіхове (два), Ячне, Глибоке, Германи, Пеньок, Німецьке, Дениска, Шараб, Скатенне, Павлюк, Попівське, Графське, Линевате, Піскувате, Лозувате, Камишувате, Сомове, Шмальчиха, Бабине, Ракувате, Прогній (Прогной), Криве, Широке, Довге, Довжик, Кривець, Колодувате, Срібне, Волове, Шкварцевське, Кононово, Брилик, Бандурине, Самсичине, Ковальське, Колядчене, Цимбалове, Орлове, Уступ, Гуловате, Вонючка, Солове, Шарай, Лукновате, Закитне Мале, Закитне Велике, Шаварине, Тригубівське, Сухініне, Перелітне, Тарасівське, Бережнівське, Яма Кота, Мусієве, Феськова Яма, Бабине, Савине, Чорне, Кругле, Канциберівське, Харькове, Домаха, Балабинова Яма, Перевал, Левкове, Петляне, Лебедиве (три), Дзензешине, Шийчене, Дурне, Широке, Гулегене, Солдатове, Кінська Яма, Татарська Яма, Холодок, Закутне, Вербовате, Кутове, Кіндратове, Рибальське, Казенне, Старе, Замул, Свиняче.

Основні острови (21): Хортиця, Великий, Білий, Кагер, Носиківка, Тавань (Таваньський), Томаківка (Городище), Орлова, Любові, Британ, Сулими, Скалозубий, Вирван, Осетровий, Варавин, Вербовий, Боброві, Вовчі, Піщані, Каневського, Никонівський.

Основні урочища (41): Глибоке, Кінське, Вітиха, Домаха, Жолоб, Переміл, Царі, Карандашеве, Криве, Піщане, Чимбарка, Гатки, Зимне, Прорізь, Паліївщина, Панидіно, Карай-Дубина, Мамай-Сурка (Сурка), Ковальське, Канциберівщина, Джерелівське, Харькове, Бандурине, Галене, Микитине (Микитня, Микитин Ріг), Кам'яний Затон, Воронцов Куток, Біляй, Каневське, Халуювате, Печище, Виноградне, Панцирка, Зелене, Вовче, Гетьманське, Тернове, Панське, Балабино, Кутове, Кам'янські Кучугури.

Основні лимани (5): Чернишевський, Новопавлівський, Великий, Сулицький, Чортотлицький.

Основні кручі у межах м. Нікополя (5): Липинські, Новопавлівські, Потапова, Динисова, Кіндратова.

III. Заключна частина

Огляд виставки-експозиції «Чарівний світ Дніпровських плавнів».
Відповіді на запитання дітей.

Список джерел

Тороп С.О. Дніпровські плавні [Електронний ресурс] // <http://bizslovo.org/content/index.php/ua/plavni/71-dnibr-plavni/35-charivn-svit-dnibr-plavniv.html>.

- 2008. - 11 жовтня.

.

..

.

.

У разі використання матеріалів цього сайту активне посилання на сайт обов'язкове